
БАХОВ І.С.

кандидат педагогічних наук,
професор Міжнародної Кадрової Академії,
професор кафедри теорії та практики
перекладу, директор Центру перекладу,
Міжрегіональна Академія
управління персоналом, м. Київ

ПОЛІКУЛЬТУРНИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ЯК СУБ'ЄКТ ІНТЕГРАЦІЙНИХ І ДИСІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Стаття присвячена аналізу інтеграційних та дисінтеграційних процесів в полікультурній освіті на сучасному етапі. Визначено сутність і завдання полікультурної освіти, основні напрямки її розвитку. Проаналізовано окремі положення концепції культурних відмінностей з позиції соціально-психологічного підходу.

Ключові слова: полікультурна освіта, інтеграція, діалог, національно-культурний, свідомість, акумуляція.

Статья посвящена анализу интеграционных и дисинтеграционных процессов в поликультурном образовании на современном этапе. Определено суть и задания поликультурного образования, основные направления его развития. Проанализировано отдельные положения концепции культурных различий с позиции социально-психологического подхода.

Ключевые слова: поликультурное образование, интеграция, диалог, национально-культурный, сознание, аккумуляция.

The article is devoted to analysis of integration and disintegration processes in polycultural education in the contemporary period of time. It is determined the essence and challenges of polycultural education. Main trends of its development. Analyzed are some points of cultural differences concept from the social psychological approach.

Key words: polycultural education, integration, dialogue, national-cultural, consciousness, acculturation.

Постановка проблеми. В Україні і країнах колишнього СРСР проблема полікультурної освіти набула особливої актуальності і складності у

90-і роки минулого століття, коли в умовах соціально-економічних і політичних реформ склалася нова освітня ситуація, для якої характерні посилен-

ня етнізації змісту освіти, зростання ролі рідної мови навчання, зростання впливу релігії на формування самосвідомості особистості. В цих умовах полікультурна освіта, з одного боку, сприяє етнічній ідентифікації та формуванню культурної самосвідомості студентів, а з іншого боку, перешкоджає їх етнокультурній ізоляції від інших країн і народів.

Завдання статті полягає в обґрунтуванні актуальності полікультурної освіти на сучасному етапі розвитку науки в Україні і за кордоном, визначити сутність і завдання полікультурної освіти, основні напрямки її розвитку.

Виклад основного тексту. Важливою соціально-політичною детермінантою розвитку полікультурної освіти є інтенсивний розвиток інтеграційних процесів як важливої складової розвитку сучасного світу, а також прагнення України та інших країн інтегруватися у світовий та європейський соціально-культурний та освітній простір, зберігаючи при цьому національну своєрідність. Інтеграційні процеси сприяють перетворенню Європи на багатомовне середовище, в якому національні мови мають рівні права.

Розвиток полікультурної освіти зумовлений не тільки сучасними історичними та соціокультурними передумовами, але й спирається на ряд традицій вітчизняної і зарубіжної філософії, педагогіки та психології.

Важливі висновки для обґрунтування полікультурної освіти витікають з культурно-історичної теорії розвитку поведінки і психіки Л. С. Виготського, відповідно до якої джерела і детермінанти психічного розвитку лежать в культурі, що історично розвивається. Розглядаючи розвиток психіки як опосередкований процес, вчений вважав, що опосередкованість полягає в присвоєнні (освоєнні) культурно-історичного досвіду, і що усяка функція в культурному розвитку індивіда проявляється двічі, спочатку в соціальному, потім у психологічному, спочатку між людьми – як категорія інтерпсихічна, далі всередині індивіда – як категорія інтрапсихічна. Перехід ззовні всереди-

ну трансформує сам процес, змінює його структуру і функції. За всіма вищими функціями, їх відносинами генетично стоять соціальні відносини, реальні стосунки. Істотний вплив на розвиток полікультурної освіти в різних країнах світу надають процеси, що відбуваються сьогодні безпосередньо в самій системі освіти і пов'язані з активним включенням в освітній процес таких альтернативних ідей, як ідея відкритості, партисипативності і багато-перспективного планування.

Дослідження усього комплексу історичних і соціально-культурних чинників, а також філософсько-педагогічних і психологічних детермінант дозволяє нам виділити найбільш поширені підходи до розуміння сутності полікультурного освіти.

Відзначимо перший з них як *акукльтураційний*.

З цим підходом пов'язана і поява самого терміна «полікультурна освіта». В рамках акукльтураційного підходу значна частина зарубіжних досліджень дотримується думки про те, що полікультурна освіта має орієнтуватися на культуру переселенців. Німецька дослідниця Урсула Бос-Нюнінг вказує на те, що теоретичне тлумачення поняття «культура мігрантів» є на сьогоднішній день центральним, але поки невирішеним завданням дослідників процесів міграції. Полікультурна освіта має включати в себе вивчення традицій рідної культури, процесу переробки цих традицій в рамках нової культури, оскільки конфронтація зі зміненими умовами життя викликає необхідність у виробленні нових культурних орієнтирів [6]. Таке формулювання завдань полікультурної освіти припускає необхідність серйозного вивчення культури мігрантів, але уникає таких педагогічних норм як «взаємне культурне збагачення».

В рамках акукльтураційного підходу центральне місце займає питання про культурну ідентичність (набір культурних форм, рис, характеристик) людини. При його розгляді полікультурна освіта базується насамперед на екзистенціалістських ідеях вільного

вибору і трансцендентальності сприйняття людини людиною.

В цілому у вітчизняних дослідженнях акультураційний підхід не отримав значного поширення, бо для України більш актуальним є збереження і збагачення як української культури, яка виступає в нашій країні в якості домінуючої культури, так і національно-культурної своєрідності інших народів, що населяють Україну.

У зв'язку з цим великого значення набуває діалоговий підхід, заснований на ідеях відкритості, діалогу культур, культурного плюралізму. З позицій цього підходу полікультурна освіта розглядається як спосіб залучення студентів до різних культур з метою формування загальнопланетарної свідомості, що дозволяє тісно взаємодіяти з представниками різних країн і народів та інтегруватися у світовий та загальноєвропейський культурно-освітній простір.

Філософсько-методологічною основою даного підходу є таке розуміння діалогу, коли всі філософські системи не відкидаються, а співіснують і взаємодіють (В. С. Біблер). Гуманізм такої взаємодії полягає в тому, що кожен суб'єкт культури має пережити неповноту буття перед нескінченною різноманітністю всієї світової культури. За таких умов єдиним розумним і разом з тим моральним шляхом справжнього об'єднання різних культур може бути визнаний тільки діалог між ними.

Таким чином, діалогічність – це особлива якість культури, яка прагне до цілісності та інтеграційності. Ця якість забезпечує механізм самозбереження і саморозвитку культури, допомагає уникнути її стагнації, скам'яніння і ритуалізації. Діалогічність дозволяє прийняти чужі аргументи, чужий досвід, водночас завжди шукає балансу, компромісу.

В процесі полікультурної освіти цей зв'язок забезпечується підготовкою студентів до розуміння іншої культури, до визнання навколишньої різноманітності.

Важливою філософсько-культурологічною підставою полікультурної

освіти є теза про культурний плюралізм, який покликаний відобразити в специфічно переломленому (аккультуrowанному) вигляді багатоплановість і суперечливість соціальної дійсності. Ми повинні визнати, що світ – це відмінність, а тому необхідне єднання культурного різноманіття. Діалог, який усвідомлюється як фундаментальний принцип життєдіяльності культур, вказує на істотну потребу однієї культури в іншій.

В процесі полікультурної освіти ми стикаємося з диференційованими єдностями культури минулого, теперішнього і майбутнього, які можуть бути осмислені лише у їх історичній наступності і взаємозв'язку. Кожна з цих єдностей «тришарова», в кожній є свій «зафіксований», своє актуальний і свій потенційний зміст (сенси, значення). Потенційний сенс минулого і «зафіксоване» передбачення майбутнього зустрічаються в актуальному змісті сьогодення. «Зафіксований» зміст цього багато в чому пізнається в актуальному попереднього минулого, а потенційний сенс теперішнього відгукується так чи інакше в актуальному змісті майбутнього, наступного за нинішнім. Так, уявлення про культуру як про відкриту диференційовану єдність дозволяє осмислити низку типологічно різних і історично віддалених один від одного культур як цілісно-смыслову єдність що триває в часі, як деякий безперервний історично-мінливий, суперечливий, але внутрішньо цілісний континуум загальної людської культури.

В рамках діалогового підходу вчені розглядають полікультурну освіту як «сучасну тенденцію світового процесу, яка стверджує ідею про те, що в основі світової цивілізації лежить безліч незалежних самостійних сутностей» [5]. Розкриваючи суть полікультурної освіти, дослідники підкреслюють, що вона спрямована на збереження і розвиток усього різноманіття культурних цінностей, норм, зразків і форм діяльності, існуючих в даному суспільстві, і базується на принципах діалогу та взаємодії різних культур. Вона розглядає полікультурну освіту в міжнародно-

му та міжнаціональному контексті як взаємозв'язок різних культурних середовищ в сферах освіти.

Схожу позицію займає інша група вчених, відзначаючи, що полікультурна освіта не тільки означає різне для різних людей в суспільстві, а й взагалі на глибинному рівні обумовлена економічними реаліями та ідеологією різних соціумів [4].

Критикуючи акультураційний підхід до полікультурної освіти, Г. Дмитрієв зауважує, що багато дослідників називають мультикультурною або полікультурною освітою те, що по суті є поліетнічною освітою, тобто відображає питання, пов'язані з нормалізацією відносин між етнічно різними групами і індивідами. У полікультурній освіті він бачить не тільки «спосіб протистояти расизму, упередженням, упередженості, етноцентризму, ненависті, заснованій на культурних відмінностях», а й «педагогічну спробу допомогти зрозуміти свою культуру, роль узагальнень та стереотипів у комунікації між різними культурами, усвідомити своє «Я» [3].

Існує ще одне визначення полікультурної освіти як педагогічної відповіді на реальність мультикультурного суспільства, як відкритої діяльнісно-орієнтованої концепції, яка сприймає всі суспільні зміни та ініціює інноваційні процеси. Полікультурна освіта розглядається як внесок у виховання в душі миру шляхом вирішення міжкультурних конфліктів. Автор даної концепції (Г. Померін) виходить з ідеї визнання індивідуальних відмінностей кожної особистості і вважає полікультурну освіту діяльнісно-орієнтованою і відкритою для нових знань і нового досвіду.

Цінним, на наш погляд, є визначення полікультурної освіти, яке дав американський дослідник Томас: «Полікультурна освіта має місце, коли певна особа прагне в спілкуванні з людьми іншої культури зрозуміти їх специфічну систему сприйняття, пізнання, мислення, їх систему цінностей і вчинків, інтегрувати новий досвід у власну культурну систему і змінити відповід-

но до чужою культурою. Полікультурна освіта спонукає разом з пізнанням чужої культури і до аналізу системи власної культури» [7]. Таке розуміння дозволяє виділити різні рівні полікультурної освіти або ступені прилучення до чужої культури: від розуміння до запозичення деяких зразків діяльності та їх селективного застосування. Зазначені рівні можуть відповідати окремим етапам в процесі полікультурної освіти або бути її кінцевим результатом.

Останнім часом в ході психолого-педагогічних дискусій з проблем полікультурної освіти з'являються концепції та окремі теоретичні положення, які умовно можна об'єднати в змістових межах соціально-психологічного підходу, який ще не сформувався в повній мірі в науці. Разом з тим, вже можна виділити його деякі відмінні ознаки, найбільш важливою з яких є розгляд полікультурної освіти як особливого способу формування певних соціально-настановчих та ціннісно-орієнтаційних схильностей, комунікативних та емпатійних умінь, що дозволяють випускникові середньої та вищої школи здійснювати інтенсивну міжкультурну взаємодію та проявляти розуміння інших культур, а також толерантність по відношенню до їх носіїв.

У традиціях соціально-психологічного підходу витримана концепція так званих «культурних відмінностей». Її прихильники формулюють наступні *цлі полікультурної освіти*:

- розвиток терпимості по відношенню до чужого способу життя та стилю поведінки, заснованої на розумінні відмінностей в культурній зовнішності людини, які можуть привести до конфліктів між представниками різних соціальних верств;
- усвідомлення того, що культурні відмінності та чужі культури в цілому впливають на емоційну сферу людини, стаючи джерелом її переживань і потрібнісних станів;
- розвиток здатності диференціації всередині чужої культури, вміння оцінювати системи цінностей і норм за ступенем їх історично-конкретної важливості для певних видів

діяльності;

- формування здатності інтегрувати елементи інших культур у власну систему мислення і цінностей.

Таким чином, вирішення задач полікультурної освіти школярів і студентів вимагає посилення полікультурної складової у підготовці майбутнього фахівця. У зв'язку з цим певне значення набуває висунуте Г. Д. Дмитрієвим теоретичне положення про багатокультурність як важливу складову професіоналізму. Виходячи з цього положення, студенти різних спеціальностей майбутні фахівці «повинні вміти працювати з різними в культурному відношенні людьми, правильно розуміти людську відмінність, бути толерантними до них, вміти установлювати своїми особистими діями і словами культурний плюралізм в суспільстві».

Аналіз основних підходів та провідних концептуальних ідей полікультурної освіти показує, що всі ці підходи змістовно доповнюють один одного, а цілі, сформульовані в рамках окремих концепцій, можуть розглядатися як напрям діяльності школи на різних етапах реалізації полікультурної освіти учнів та студентів.

Висновок та перспективи подальшого дослідження теми. На основі вищеведеного аналізу сформулююся наше власне бачення сутності полікультурної освіти учнів та студентів. Ми розглядаємо її як вид цілеспрямованої соціалізації студентів, що забезпечує:

- на когнітивному рівні – освоєння зразків і цінностей світової культури, культурно-історичного та соціального досвіду різних країн і народів;
- на ціннісно-мотиваційному рівні – формування соціально-настановних і ціннісно-орієнтаційних схильностей учнів до міжкультурної комунікації і обміну, а також розвиток толерантності по відношенню до інших країн, народів, культур і соціальних груп;
- на діяльнісно-поведінковому рівні – активна соціальна взаємодія з представниками різних культур при збереженні власної культурної ідентичності. Аналіз визначених рівнів стане завданням подальшого дослідження загальної проблеми полікультурної освіти на сучасному етапі розвитку вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ахвердова О. А. Личностная и поведенческая изменчивость подростков в полиэтническом образовательном континууме: монография / О. А. Ахвердова, О. В. Погожева. – М.: Илекса, 2008.
2. Баграмов Э. Нация как согражданство? К оценке новой государственной концепции / Э. Баграмов // Независимая газета. – 1994. – 15 марта.
3. Дмитриев Г. Д. Многокультурное образование / Г. Д. Дмитриев. – М.: Народное образование, 1999.
4. Менская Т. Б. Поликультурное образование: Программы и методы. Общество и образование в современном мире: сборник материалов из зарубежного опыта. – М., 1993. – Вып. 2.
5. Шафрикова А. В. Мультикультурный подход в обучении и воспитании школьников: автореф. дис. ... канд. пед. наук / А.В. Шафрикова. – Казань, 1998.
6. Boos-Nünning, U., Hohmann, M., Reich, H. Aufnahmeunterricht, Muttersprachlicher Unterricht, Interkultureller Unterricht. Ergebnisse einer vergleichenden Untersuchung zum Unterricht für ausländische Kinder in Belgien, England, Frankreich und den Niederlanden. München 1983.
7. Thomas, A. Temperament and Development. / A. Thomas, S. Chess. – N.Y., 1977.